

วัฒนธรรมการกินในบริบทศาสนา อาหาร การห้าม และความหมายทางสัญลักษณ์ Food culture in a religious context: food, prohibitions and symbolic meanings

พระอัษฎาวุธ ปญญาวโร

Phra Atthawut Panyawaro

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Ubon Ratchathani Campus

*Corresponding Author E-mail: atthawut876@gmail.com

Received: 22 March 2026; Revised: 11 April 2026; Accepted: 25 April 2026

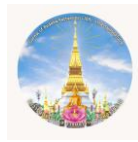
บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมการกินกับศาสนา โดยมุ่งวิเคราะห์ 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ (1) อาหารในฐานะระบบความหมายทางศาสนาและวัฒนธรรม (2) ข้อห้ามข้อกำหนด และหลักปฏิบัติในการบริโภคอาหารของชุมชนศรัทธา และ (3) ความหมายเชิงสัญลักษณ์ของอาหารในพิธีกรรม การสร้างอัตลักษณ์ และการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคม บทความนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพแบบการวิจัยเอกสาร โดยสังเคราะห์งานวิชาการจากวารสารที่อยู่ในฐานข้อมูล TCI ร่วมกับแนวคิดทางมานุษยวิทยา สังคมวิทยา ศาสนา และวัฒนธรรมศึกษา

ผลการศึกษาพบว่า อาหารในบริบทศาสนาไม่อาจตีความเพียงในฐานะปัจจัยสี่หรือสิ่งบริโภคเพื่อยังชีพเท่านั้น แต่เป็น “ภาษาทางวัฒนธรรม” ที่บรรจุทั้งความเชื่อ คุณค่า ความบริสุทธิ์ ขอบเขตของการอนุญาตและการห้าม ตลอดจนการแสดงอัตลักษณ์ของกลุ่มศรัทธาอย่างเด่นชัด ในพุทธศาสนา อาหารถูกผูกโยงกับการทำบุญ การถวายภัตตาหาร และระบบความหมายเรื่องกุศล บาป บุญ และสิริมงคล ขณะที่ในศาสนาอิสลาม อาหารฮาลาลมีใช้เพียงมาตรฐานการบริโภค แต่เป็นกลไกทางวาทกรรมที่กำกับกับความศรัทธา ความถูกต้องทางศาสนา และการสื่อสารอัตลักษณ์ในสังคมพหุวัฒนธรรม นอกจากนี้ งานศึกษาหลายชิ้นยังชี้ว่าอาหารในพิธีกรรมมีบทบาทเชิงสัญลักษณ์อย่างลึกซึ้ง เช่น การสืบทอด ความอุดมสมบูรณ์ ความก้าวหน้า การระลึกถึงผู้ล่วงลับ และการเชื่อมโยงโลกมนุษย์กับโลกเหนือธรรมชาติ

องค์ความรู้ใหม่ของบทความนี้คือข้อเสนอเชิงสังเคราะห์ว่า “วัฒนธรรมการกินในบริบทศาสนา” ควรทำความเข้าใจผ่านกรอบ 3 มิติ ได้แก่ มิติของระเบียบศีลธรรม มิติของการสร้างพรมแดนทางสังคม และมิติของการสื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์ อันช่วยอธิบายได้ว่าเหตุใดอาหารจึงเป็นทั้งวัตถุแห่งการบริโภค พื้นที่แห่งอำนาจ และเครื่องมือสร้างตัวตนของชุมชนศรัทธาในเวลาเดียวกัน

คำสำคัญ: วัฒนธรรมการกิน, ศาสนา, อาหารฮาลาล, ข้อห้ามทางอาหาร, สัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม

Abstract

This academic article examines food culture in religious contexts, focusing on three major dimensions: (1) food as a system of religious and cultural meaning, (2) food restrictions, prescriptions, and dietary regulations within faith communities, and (3) the symbolic meanings of food in rituals, identity formation, and social organization. The study employs qualitative documentary research by synthesizing Thai scholarly works indexed in the TCI database alongside key concepts from anthropology, sociology of religion, and cultural studies.

The findings indicate that food in religious contexts should not be understood merely as sustenance or a material necessity. Rather, it functions as a “cultural language” through which beliefs, values, notions of purity, boundaries of permission and prohibition, and collective identities are communicated. In Buddhism, food is closely connected with merit-making, almsgiving, and symbolic ideas of virtue, blessing, and auspiciousness. In Islam, halal food is not simply a dietary standard; it also operates as a discursive mechanism shaping piety, religious legitimacy, and identity communication in multicultural societies. Furthermore, several studies reveal that ritual food carries profound symbolic meanings, including prosperity, blessing, remembrance of the dead, advancement, and mediation between the human and the sacred worlds.

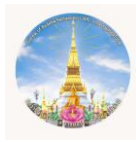
The article proposes a new synthetic framework suggesting that food culture in religious contexts should be interpreted through three interrelated dimensions: moral order, social boundary-making, and symbolic communication. This framework helps explain why food simultaneously functions as an object of consumption, a site of power, and a medium for constructing collective identity within religious communities.

Keywords: food culture, religion, halal food, food prohibition, cultural symbolism

บทนำ

อาหารเป็นหนึ่งในองค์ประกอบพื้นฐานของชีวิตมนุษย์ แต่ในทางสังคมและวัฒนธรรม อาหารมิได้มีความหมายจำกัดอยู่เพียงการหล่อเลี้ยงร่างกาย หากยังเป็นพื้นที่ที่บรรจุความเชื่อ คุณค่า อำนาจ และการนิยามความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์อย่างลุ่มลึก ในแทบทุกศาสนา “การกิน” จึงไม่ใช่เพียงกิจกรรมทางชีวภาพ แต่เป็นการปฏิบัติทางวัฒนธรรมที่ถูกกำกับด้วยข้อห้าม ข้อกำหนด จารีต และพิธีกรรมเฉพาะ อาหารบางชนิดถูกยกสถานะให้เป็นของบริสุทธ์ อาหารบางชนิดถูกห้ามบริโภค และอาหารบางสำหรับถูกกำหนดให้มีบทบาทในฐานะสื่อกลางระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า บรรพชน หรือโลกเหนือธรรมชาติ ด้วยเหตุนี้ การศึกษาอาหารในบริบทศาสนาจึงเป็นช่องทางสำคัญในการทำความเข้าใจโครงสร้างความคิดของสังคม รวมถึงกลไกการผลิตซ้ำค่านิยมและอัตลักษณ์ของชุมชนศรัทธา

ในบริบทสังคมไทย งานวิชาการจำนวนหนึ่งชี้ให้เห็นว่าอาหารสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับศาสนา ประเพณี และความเชื่อท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นอาหารในพิธีกรรมของชุมชนมุสลิมเชื้อสายชวา อาหารล้านนาในฐานะพื้นที่ผสมผสานระหว่างความเชื่อเรื่องผี ขวัญ และพุทธศาสนา อาหารทำบุญและภัตตาหารถวายพระสงฆ์ในสังคมพุทธ หรือขนมและสำหรับพิธีที่ถูกตีความเป็นสัญลักษณ์แห่งความเจริญ สิริมงคล และการ

ระลึกถึงผู้ล่วงลับ งานของ อินฺวา สุทธิชาติ ธนภพ โสตร์โยม และชญาภัทร ก่อารโย แสดงให้เห็นว่าอาหารพิธีกรรมมิใช่เพียงมรดกชุมชน หากเป็นเครื่องคงอยู่ของอัตลักษณ์ทางศาสนาและชาติพันธุ์ ขณะที่ ปิยะมาศ ใจไฝ เสนอว่าอาหารล้านนาในพิธีกรรมสะท้อนการซ้อนทับระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพระพุทธศาสนาอย่างเด่นชัด ส่วน รัชนิกร ตาเสน และทรงวุฒิ ตวงรัตนพันธ์ ชี้ว่าอาหารทำบุญในสังคมพุทธมิได้เกิดจากเหตุผลด้านโภชนาการเท่านั้น แต่เชื่อมโยงกับศรัทธา บุญบาป และแนวคิดเรื่องอาหารมงคลด้วย

ขณะเดียวกัน ในบริบทของศาสนาอิสลาม ประเด็นเรื่องอาหารยังชัดเจนในฐานะ “ระเบียบศีลธรรม” ที่แยกแยะสิ่งที่อนุมัติและสิ่งต้องห้ามอย่างเป็นระบบ งานของ ทวี นัยผอม และมะรอนิง สาแลมิง อธิบายว่าอาหารในอิสลามต้องมีคุณสมบัติทั้ง “ฮาลาล” และ “ฮาลาล” คือไม่เพียงถูกต้องตามหลักศาสนา แต่ยังต้องดีและเป็นประโยชน์ต่อผู้บริโภค ส่วน บัญญัติ ทิพย์หมัด เสนอว่า “วาทกรรมอาหารฮาลาล” ยังทำหน้าที่สื่อสารอัตลักษณ์ความศรัทธาของมุสลิมในสังคมพหุวัฒนธรรม และ ฐิญาภา เสถียรคมสรไกร พบว่าความเชื่อทางศาสนามีผลต่อการตัดสินใจบริโภคอาหารฮาลาลอย่างมีนัยสำคัญ งานเหล่านี้สะท้อนว่าอาหารในศาสนาไม่ใช่เรื่องส่วนบุคคล หากเชื่อมโยงกับอำนาจ ความชอบธรรม และการสร้างพรมแดนของชุมชนศรัทธาในระดับสังคมด้วย

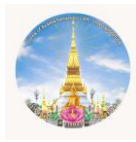
เมื่อพิจารณาในเชิงทฤษฎี การศึกษาวัฒนธรรมการกินในบริบทศาสนาสามารถเชื่อมโยงกับแนวคิดเรื่องความบริสุทธิ์และมลทิน แนวคิดเรื่องการจำแนกโลกผ่านอาหาร ตลอดจนแนวคิดเรื่องสัญลักษณ์และพิธีกรรมในฐานะระบบสื่อสารทางวัฒนธรรมได้อย่างมีพลัง กล่าวอีกนัยหนึ่ง อาหารมิได้เป็นเพียงวัตถุให้กิน แต่เป็น “ข้อความ” ที่สังคมใช้สื่อสารว่าควรกินอะไร กินกับใคร กินเมื่อใด และเพราะเหตุใด การห้ามกินบางสิ่งจึงไม่ใช่เพียงการงดเว้นเชิงสุขภาพ หากเป็นการฝึกวินัยทางศีลธรรม การควบคุมตนเอง และการประกาศความเป็นสมาชิกของชุมชนศรัทธา ดังนั้น บทความนี้จึงมุ่งเสนอการสังเคราะห์เชิงวิชาการที่ทำให้อาหาร การห้ามและความหมายเชิงสัญลักษณ์ ปรากฏชัดในฐานะหัวใจของการทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับชีวิตประจำวันในสังคมไทยและสังคมร่วมสมัย

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาบทบาทของอาหารในฐานะระบบความหมายทางศาสนาและวัฒนธรรม
2. เพื่อวิเคราะห์ข้อห้าม ข้อกำหนด และหลักปฏิบัติด้านอาหารในบริบทศาสนาต่าง ๆ
3. เพื่ออธิบายความหมายเชิงสัญลักษณ์ของอาหารในพิธีกรรม การสร้างอัตลักษณ์ และการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคม
4. เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับวัฒนธรรมการกินในบริบทศาสนาให้เป็นกรอบวิเคราะห์เชิงบูรณาการ

วิธีการศึกษา

บทความนี้ใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพแบบการวิจัยเอกสาร โดยคัดเลือกเอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้องกับอาหาร ศาสนา พิธีกรรม ข้อห้ามทางอาหาร และความหมายเชิงสัญลักษณ์จากวารสารที่อยู่ในฐานข้อมูล TCI เป็นหลัก ร่วมกับการทบทวนงานทฤษฎีจากด้านมานุษยวิทยาและสังคมวิทยา ศาสนา จากนั้นดำเนินการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงตีความและสังเคราะห์ข้ามงานวิจัยเพื่อหาแบบแผนร่วมของข้อค้นพบ

เกณฑ์การคัดเลือกเอกสารประกอบด้วย 3 ประการ คือ(1) เป็นงานที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับอาหารในบริบทศาสนา ความเชื่อ หรือพิธีกรรม(2) เป็นงานที่สะท้อนทั้งมิติพุทธ อิสลาม และบริบทวัฒนธรรมท้องถิ่น(3) เป็นงานที่ช่วยอธิบายทั้งระดับการปฏิบัติจริงและระดับความหมายเชิงสัญลักษณ์

การวิเคราะห์ใช้แนวทาง thematic synthesis โดยจัดกลุ่มเนื้อหาออกเป็นประเด็นร่วม ได้แก่ อาหารกับความบริสุทธิ์ อาหารกับข้อห้าม อาหารกับการทำบุญและพิธีกรรม อาหารกับอัตลักษณ์ชุมชน และอาหารกับการต่อรองความหมายในสังคมสมัยใหม่ วิธีดังกล่าวช่วยให้เห็นทั้งความเฉพาะของแต่ละศาสนาและโครงสร้างร่วมของวัฒนธรรมการกินในฐานะระบบสัญลักษณ์ทางสังคม

อภิปรายผล

1) อาหารในฐานะ “ภาษาทางศาสนา” และระบบจำแนกความหมาย

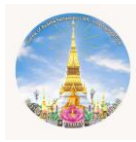
ผลการสังเคราะห์ชี้ว่าอาหารในบริบทศาสนาทำหน้าที่เป็นภาษาชนิดหนึ่งที่ใช้จัดระเบียบโลกแห่งความหมาย ผู้คนมิได้เพียงกินตามความหิว แต่กินภายใต้ระบบการจำแนกว่าอะไร “เหมาะสม” “บริสุทธิ์” “อนุญาต” “มงคล” หรือ “ต้องห้าม” ในบริบทนี้ การกินจึงเป็นการปฏิบัติที่มีนัยทางศีลธรรมและนัยทางสังคมในเวลาเดียวกัน เพราะการเลือกกินหรือไม่กินอะไรบางอย่างเท่ากับการตอบรับระบบคุณค่าของชุมชน ศรัทธา งานของ ปิยะมาศ ใจไผ่ ทำให้เห็นว่าอาหารล้านนา โดยเฉพาะอาหารในพิธีกรรม มิได้ถูกกำหนดจากรสชาติหรือความสะดวกเท่านั้น แต่สัมพันธ์กับชุดความเชื่อเรื่องผี ขวัญ และพุทธศาสนา จึงสะท้อนโครงสร้างความหมายที่ซ้อนทับกันระหว่างโลกทางจิตวิญญาณกับชีวิตประจำวันอย่างชัดเจน

ในทำนองเดียวกัน งานของ เนมิ อุณกรสวัสดิ์ วิไลศักดิ์ กิ่งคำ และบุญเลิศ วิจารณ์ พบว่าแม้เพียง “ชื่ออาหาร” ก็สามารถสะท้อนระบบความเชื่อและค่านิยมของคนไทย 4 ภาคได้ ทั้งความเป็นมงคล อัปมงคล ความเชื่อแบบพุทธพื้นบ้าน และความเชื่อท้องถิ่น แสดงให้เห็นว่าอาหารมิใช่เพียงสิ่งที่กินได้ แต่เป็นสัญลักษณ์ที่สังคมใช้เข้ารหัสความหมายบางอย่างไว้ด้วย กล่าวอย่างเป็นระบบ อาหารในศาสนาและวัฒนธรรมจึงทำหน้าที่เป็นเครื่องมือจัดหมวดหมู่โลก เป็นเส้นแบ่งระหว่างสิ่งที่ควรและไม่ควร เป็นตัวแทนของความเป็นระเบียบ และเป็นสื่อที่ทำให้โลกแห่งความเชื่อจับต้องได้ผ่านวัตถุในชีวิตประจำวัน

2) ข้อห้ามทางอาหาร: ระเบียบศีลธรรม ความบริสุทธิ์ และการควบคุมตนเอง

ข้อห้ามทางอาหารเป็นหนึ่งในองค์ประกอบสำคัญที่สุดของความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับวัฒนธรรมการกิน เพราะข้อห้ามมิได้มีหน้าที่เพียงป้องกันอันตรายทางกายภาพ แต่ยังเป็นกลไกสร้างระเบียบทางศีลธรรมและฝึกวินัยของผู้ศรัทธาอย่างเป็นรูปธรรม กรณีของศาสนาอิสลามเห็นได้ชัดเป็นพิเศษจากการจำแนกอาหารออกเป็นสิ่งที่ฮาลาลและฮะรอม โดย ทวี นัยพอม และมะรอนิง สาแลมิง อธิบายว่าอาหารที่ถูกต้องในอิสลามต้องเป็นทั้งสิ่งที่ “อนุมัติ” และ “ดี” หรือ “มีคุณประโยชน์” ซึ่งชี้ว่าเกณฑ์ด้านศาสนาและเกณฑ์ด้านคุณภาพมิได้แยกขาดจากกัน หากหลอมรวมอยู่ในกรอบจริยธรรมเดียวกัน

นอกจากนี้ บัญญัติ ทิพย์หมัด ยังสะท้อนให้เห็นอีกด้านหนึ่งว่า มาตรฐานฮาลาลในสังคมร่วมสมัยมิได้จำกัดความหมายอยู่เพียงการปฏิบัติตามหลักศาสนา แต่ขยายสู่ระบบรับรอง กระบวนการผลิต และความน่าเชื่อถือในระดับสาธารณะ กล่าวคือ อาหารศาสนากลายเป็นทั้งจริยธรรมและมาตรฐานสังคม ขณะที่ การพูดถึงอาหารฮาลาลในสังคมพหุวัฒนธรรม ยังเป็นวาทกรรมที่เชื่อมโยงศรัทธา อัตลักษณ์ และอำนาจเข้าด้วยกัน จึงทำให้ข้อห้ามและข้อกำหนดเรื่องอาหารทำหน้าที่มากกว่าการกำหนดเมนู แต่เป็นกระบวนการทำให้ตัวตนทางศาสนาปรากฏในพื้นที่สาธารณะอย่างชัดเจน

ในบริบทพุทธศาสนา แม้ระบบข้อห้ามทางอาหารจะมีได้มีลักษณะตายตัวเทียบเท่าอิสลาม แต่ก็มีระบบความเหมาะสมทางศาสนาและสังคมกำกับอยู่ไม่น้อย งานของ รัชนิกร ตาเสน และทรงวุฒิ ตวงรัตนพันธ์ รวมทั้ง เตชภณ ทองเต็ม จิรนนท์ แก้วมา และธำรงค์ บุญพรหม สะท้อนว่าอาหารที่ถวายพระสงฆ์ถูกกำกับด้วยทั้งความเชื่อ ทศนคติ และความรู้ของผู้ถวาย อาหารจึงเป็นพื้นที่ที่ศรัทธา ศีลธรรม และวิถีชีวิตร่วมสมัยมาปะทะกันอย่างต่อเนื่อง กล่าวอีกแบบหนึ่ง ข้อกำหนดทางอาหารในพุทธบริบทอาจไม่ได้อยู่ในรูป “บัญญัติห้าม” เพียงอย่างเดียว แต่ดำรงอยู่ในรูปความเหมาะสม บุญกุศล และจารีตปฏิบัติที่ชุมชนยึดถือร่วมกัน

3) อาหารในพิธีกรรม: จากของกินสู่สื่อกลางเชิงสัญลักษณ์

ข้อค้นพบสำคัญอีกประการคืออาหารในพิธีกรรมมีสถานะเป็น “สื่อกลางเชิงสัญลักษณ์” มากกว่าของกินธรรมดา กล่าวคือ เมื่ออาหารถูกวางไว้ในพิธี มันจะถูกยกระดับจากวัตถุแห่งการบริโภคไปเป็นพาหะของความหมาย ไม่ว่าจะเป็นการถวาย การอุทิศ การระลึกถึงผู้ล่วงลับ การอวยพร หรือการสร้างความเป็นสิริมงคล งานของ ธันวาท สุทธิชาติ และคณะ แสดงให้เห็นว่า “สารบิณฑบาตอัมเบียง” ของชุมชนไทยมุสลิมเชื้อสายชวาในกรุงเทพมหานครมีได้มีคุณค่าเพียงในฐานะอาหารดั้งเดิม แต่ทำหน้าที่เป็นเครื่องร้อยโยงความทรงจำบรรพชน และอัตลักษณ์ชุมชนในพิธีกรรมทางศาสนาด้วย

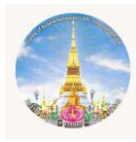
ในทำนองเดียวกัน งานของ ดิเรก ดั่งลอย พระปลัดระพิน พุทธิสารโร และมัลลิกา ภูมะธน ว่าด้วย “ขนมจู้น/ขนมดอกบัว” ชี้ว่าอาหารสามารถถูกตีความเป็นสัญลักษณ์ของความเจริญรุ่งเรือง ความก้าวหน้า และการให้พรได้โดยอาศัยรูปทรง วิธีปรุง และบริบทพิธีกรรมเป็นฐานความหมาย การที่ขนมทอดแล้วฟูลอยขึ้นในน้ำมัน กลายเป็นฐานของการตีความถึงความเฟื่องฟูและการเติบโต จึงทำให้เห็นอย่างชัดเจนว่าอาหารในพิธีกรรมทำงานผ่านตรรกะเชิงสัญลักษณ์ ไม่ต่างจากภาษาหรือพิธีกรรมประเภทอื่น ๆ

กระนั้น ความหมายของอาหารในพิธีกรรมมิได้เกิดจากตัวอาหารลอย ๆ แต่เกิดจากกระบวนการรับรองร่วมกันของชุมชน เมื่อชุมชนเชื่อร่วมกันว่าอาหารบางอย่างสื่อถึงมงคล บางอย่างเหมาะแก่การถวาย บางอย่างใช้เพื่ออุทิศให้ผู้ล่วงลับ หรือบางอย่างใช้ในเทศกาลเฉพาะ อาหารเหล่านั้นก็ได้รับสถานะทางสัญลักษณ์ขึ้นมา นี่ทำให้เข้าใจได้ว่าศาสนาไม่ได้เพียง “ใช้” อาหาร แต่ร่วมกัน “สร้างความหมาย” ให้อาหารจนกระทั่งมันกลายเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างพิธีกรรมและความทรงจำร่วมของสังคม

4) อาหารกับการสร้างอัตลักษณ์และพรมแดนของชุมชนศรัทธา

อาหารในบริบทศาสนายังทำหน้าที่สร้างและยืนยันอัตลักษณ์ของกลุ่มอย่างเด่นชัด โดยเฉพาะในสังคมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม การกินแบบใด การเลือกวัตถุดิบอย่างไร และการถือข้อกำหนดด้านอาหารอย่างเคร่งครัดเพียงใด ล้วนเป็นการสื่อสารต่อผู้อื่นว่ากลุ่มนั้นเป็นใคร เชื่ออะไร และยืนอยู่ตรงจุดใดในพื้นที่สังคม งานของ บัญญัติ ทิพย์หมัด เสนอชัดว่า “อาหารฮาลาล” เป็นเครื่องมือสื่อสารอัตลักษณ์ความศรัทธาของมุสลิม และเป็นพื้นที่ของการต่อรองความหมายในสังคมพหุวัฒนธรรม ขณะทำงานของ จิฎฎาภา เสถียรคมสรไกร ชี้ว่าความเชื่อทางศาสนามีผลโดยตรงต่อการตัดสินใจบริโภคอาหารฮาลาล จึงเห็นได้ว่าอาหารมิได้เป็นเพียงปัจจัยส่วนตัว แต่เป็นเครื่องหมายของการสังกัดและความภักดีต่อระบบคุณค่าของชุมชนศรัทธา

กรณีชุมชนกุฎีจีนก็สะท้อนภาพดังกล่าวในอีกมิติหนึ่ง ศศิธร ศรีทองเพ็ญ และจุฑามาศ พิรพัชระ พบว่าอาหารของชุมชนกุฎีจีนสะท้อนการอยู่ร่วมกันของหลายเชื้อสายและหลายมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่เดียวกัน อาหารจึงเป็นทั้งมรดกความทรงจำ เครื่องหมายของเชื้อสาย และสื่อของการอยู่ร่วมกัน แม้หัวใจของชุมชนจะมีได้วางอยู่บนศาสนาเดียว แต่ก็ชี้ให้เห็นว่าอาหารทำหน้าที่ค้ำจุนตัวตนของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่นเดียวกับอาหารพิธีกรรมในชุมชนมุสลิมหรือพุทธที่ทำหน้าที่คงไว้ซึ่ง “พรมแดนของความเป็นเรา” ภายใต้เงื่อนไขโลกสมัยใหม่

5) ความเปลี่ยนแปลงร่วมสมัย: เมื่อวัฒนธรรมการกินทางศาสนาต้องปรับตัว

แม้อาหารทางศาสนาจะมีฐานรากอยู่ในจารีตและศรัทธา แต่ข้อค้นพบจากงานวิจัยไทยหลายชิ้นก็ชี้ตรงกันว่า วัฒนธรรมการกินทางศาสนาไม่ได้หยุดนิ่ง หากกำลังปรับตัวต่อเศรษฐกิจเมือง วิถีชีวิตเร่งรีบ ระบบตลาด และมาตรฐานสมัยใหม่อย่างต่อเนื่อง กรณีการถวายอาหารแด่พระสงฆ์ในจังหวัดน่านพบว่าอาหารที่นำมาถวายจำนวนมากเป็นอาหารซื้อสำเร็จมากกว่าอาหารปรุงเองในครัวเรือน สะท้อนการเปลี่ยนผ่านจากวิถีชุมชนสู่สังคมเมือง ในขณะที่กรณีอาหารฮาลาลก็เคลื่อนจากระดับวิถีศรัทธาไปสู่ระดับอุตสาหกรรม มาตรฐาน และการค้าระหว่างประเทศมากขึ้น

อย่างไรก็ดี ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวไม่ได้หมายความว่าความหมายทางศาสนาจะเลือนหายตรงกันข้าม หลายกรณีสะท้อนว่าชุมชนกลับใช้การปรับตัวดังกล่าวเพื่อยืนยันความหมายเดิมในรูปแบบใหม่ เช่น การคงสำรับพิธีดั้งเดิมไว้ควบคู่กับการพัฒนาสูตรอาหาร การใช้ตรารับรองฮาลาลเพื่อขยายพื้นที่ของศรัทธาสู่เศรษฐกิจสมัยใหม่ หรือการยังคงให้ความสำคัญกับอาหารมงคลแม้รูปแบบการจัดเตรียมจะเปลี่ยนไปนี้แสดงให้เห็นว่าอาหารในบริบทศาสนาเป็นพื้นที่ที่ “ความคงอยู่” และ “ความเปลี่ยนแปลง” เดินไปพร้อมกัน ไม่ใช่ความสัมพันธ์แบบเลือกอย่างใดอย่างหนึ่ง

บทสรุป

บทความนี้ชี้ให้เห็นว่า วัฒนธรรมการกินในบริบทศาสนาเป็นปรากฏการณ์ที่มีความซับซ้อนและมีความสำคัญยิ่งต่อการทำความเข้าใจสังคม อาหารมิได้เป็นเพียงปัจจัยสี่ หากเป็นเครื่องมือจัดระเบียบโลกแห่งคุณค่า เป็นกลไกกำหนดความบริสุทธิ์และข้อห้าม เป็นสื่อกลางเชิงสัญลักษณ์ในพิธีกรรม และเป็นพื้นที่สร้างอัตลักษณ์ของชุมชนศรัทธา

ในบริบทพุทธศาสนา อาหารสัมพันธ์กับบุญกุศล การถวายภัตตาหาร และความหมายเรื่องมงคลอย่างแนบแน่น ขณะที่ในศาสนาอิสลาม อาหารฮาลาลทำหน้าที่ทั้งในเชิงหลักปฏิบัติทางศาสนาและในเชิงวาทกรรมสาธารณะที่สื่อสารความศรัทธาและอัตลักษณ์ของมุสลิม ส่วนในบริบทวัฒนธรรมท้องถิ่น อาหารพิธีกรรมและชื่ออาหารยังทำหน้าที่เป็นคลังสัญลักษณ์ที่ทำให้ชุมชนสามารถเก็บรักษาความทรงจำและความเชื่อร่วมไว้ได้อย่างต่อเนื่อง

ดังนั้น การศึกษาอาหารในบริบทศาสนาจึงไม่ควรถูกจำกัดไว้ในมิติของโภชนาการหรือชาติพันธุ์ศึกษาเท่านั้น แต่ควรขยายสู่การวิเคราะห์ศีลธรรม อำนาจ สัญลักษณ์ และการต่อรองอัตลักษณ์ในสังคมร่วมสมัย เพราะอาหารเป็นจุดตัดที่ทำให้เราเห็นทั้งชีวิตประจำวันและโครงสร้างความเชื่อของมนุษย์ในคราวเดียวกัน

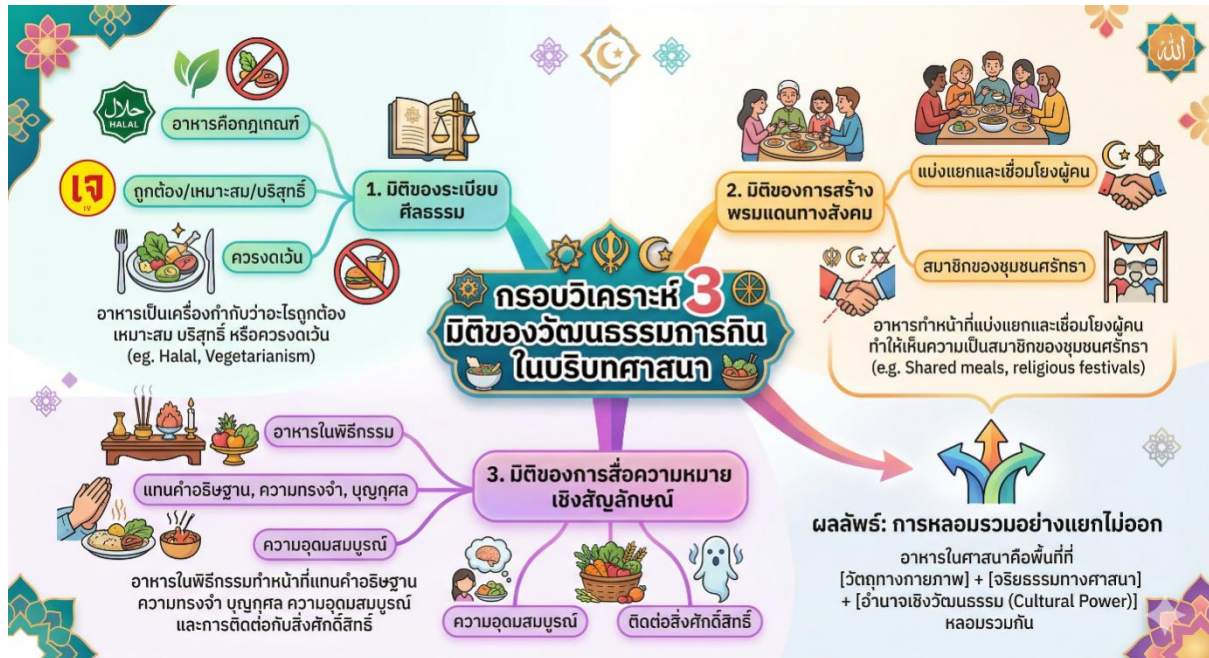
องค์ความรู้ใหม่

บทความนี้เสนอองค์ความรู้ใหม่ในรูปกรอบวิเคราะห์ 3 มิติของวัฒนธรรมการกินในบริบทศาสนา ได้แก่

1. มิติของระเบียบศีลธรรมอาหารเป็นเครื่องกำกับว่าอะไรถูกต้อง เหมาะสม บริสุทธิ์ หรือควรดเว้น
2. มิติของการสร้างพรหมแดนทางสังคมอาหารทำหน้าที่แบ่งแยกและเชื่อมโยงผู้คน ทำให้เห็นความเป็นสมาชิกของชุมชนศรัทธา
3. มิติของการสื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์อาหารในพิธีกรรมทำหน้าที่แทนคำอธิษฐาน ความทรงจำ บุญกุศล ความอุดมสมบูรณ์ และการติดต่อกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์

กรอบดังกล่าวช่วยอธิบายได้ว่าอาหารในศาสนาคือพื้นที่ที่วัตถุทางกายภาพ จริยธรรมทางศาสนา และอำนาจเชิงวัฒนธรรม หลอมรวมกันอย่างแยกไม่ออก

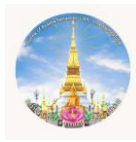
ภาพที่ 1 องค์ความรู้ใหม่ในรูปกรอบวิเคราะห์ 3 มิติของวัฒนธรรมการกินในบริบทศาสนา

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะทางวิชาการประการแรก คือควรมีการศึกษาวัฒนธรรมการกินในบริบทศาสนาแบบเปรียบเทียบข้ามศาสนาและข้ามภูมิภาคของไทยให้มากขึ้น เพื่อให้เห็นทั้งส่วนร่วมและความเฉพาะของแต่ละชุมชนศรัทธาอย่างเป็นระบบ

ประการที่สอง ควรส่งเสริมการศึกษาภาคสนามเกี่ยวกับอาหารพิธีกรรมที่กำลังเลือนหาย โดยเฉพาะในชุมชนชาติพันธุ์และชุมชนเมืองเก่า เพื่ออนุรักษ์องค์ความรู้ที่ไม่ได้อยู่เพียงในตำรับอาหาร แต่รวมถึงความหมายและวิถีปฏิบัติที่สืบทอดกันมา

ประการที่สาม ควรบูรณาการองค์ความรู้ด้านศาสนา วัฒนธรรมอาหาร และนโยบายสาธารณะ เช่น มาตรฐานอาหารฮาลาล อาหารถวายพระสงฆ์ที่เหมาะสมต่อสุขภาพ หรือการออกแบบพื้นที่เรียนรู้วัฒนธรรมอาหารในชุมชน เพื่อให้การอนุรักษ์มิติทางศาสนาของอาหารสอดคล้องกับบริบทสังคมร่วมสมัย

เอกสารอ้างอิง

- ฐิญาภา เสถียรคมสรไกร และ Farid Agushybanda. (2565). การตระหนักรู้ในสินค้าฮาลาลกับการตัดสินใจบริโภคอาหารฮาลาลของนักท่องเที่ยวชาวมุสลิมในประเทศอินโดนีเซีย. *วารสารเครือข่ายส่งเสริมการวิจัยทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 5(2), 35–52.
- ดิเรก ดั่งลอยพระปลัดระพิน พุทธิสารโรและมัลลิกา ภูมะธน. (2566). ขนمجู๋น ขนดอกบัว : ความเชื่อต่ออาหารในพิธีกรรมอายุวัฒนมงคลที่จังหวัดชุมพร. *Journal of Spatial Development and Policy*, 1(1), 83–92.
- ทวิ นัยพอม มะรอนิง สาแลมิง. (2559). ศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายอิสลามว่าด้วยอาหารทะเล. *วารสารอัล-นุร บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยฟาฏอนี*, 11(21), 17–26.
- ธันวา สุทธิชาติ ธนภพ ไสตรโยม และ ชญาภัทร์ ก่อาริโย. (2567). ภูมิปัญญาวัฒนธรรมอาหารในงานพิธีกรรมทางศาสนาของชาวไทยมุสลิมเชื้อสายชาวมลายูในกรุงเทพมหานคร. *วารสารนวัตกรรมการศึกษาและอุตสาหกรรม*, 37(132), 98–108.
- เนมิ อุณากรสวัสดิ์และ วิไลศักดิ์ กิ่งคำ และ บุญเลิศ วิวรรณ. (2565). ความสัมพันธ์ของคำเรียกชื่ออาหารกับความเชื่อและค่านิยมของคนไทย 4 ภาค. *วารสาร มจร พุทธปัญญาปริทรรศน์*, 7(2), 59–68.
- บัญญัติ ทิพย์หมัด.. (2568). วาทกรรมอาหารฮาลาล การสื่อสารอัตลักษณ์ความศรัทธาของมุสลิม. *วารสารวิชาการสถาบันวิทยาการจัดการแห่งแปซิฟิก*, 11(1), 200–212.
- ปิยะมาศ ใจไฝ. (2565). จริยศาสตร์อาหารในล้านนา. *วารสารปณิธาน*, 18(2), 1–20.
- รัชนิกร ตาเสนและ ทรงวุฒิ ดวงรัตนพันธ์. (2562). ความเชื่อและพฤติกรรมการทำบุญใส่บาตรและถวายภัตตาหารของชาวพุทธที่เื้อต่อสุขภาพของพระสงฆ์: กรณีศึกษาในจังหวัดน่าน. *วารสารวิจัยสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น*, 12(4), 80–87.
- วิลาสินี ขำพรหมราช. (2565). หีบห่ออาหารในวิถีพื้นบ้านอีสาน กับประเพณี ความเชื่อ และพิธีกรรม. *วารสารศิลปกรรมและการออกแบบแห่งเอเชีย*, 3(1), 107–118.